ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU VII

Yayın Kurulu
Prof. Dr. İdris BOSTAN
Prof. Dr. Ahmet Emre BİLGİLİ
Prof. Dr. Abdulllah UÇMAN
Prof. Dr. Ahmet YÖRÜK
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Orhan OKAY
Doç. Dr. Ahmet ŞİMŞEK
Doç. Dr. Mehmet BAYARTAN
Yrd. Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

Editör
Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU

Tasarım/Uygulama
Prfabrik İletişim Sanatları
Erhan YALUR

Baskı ve Cilt
Altan Basım Tic. Ltd. Şti.

İstanbul 2014
ISBN 978-605-84934-1-4

Telif hakları Üsküdar Belediyesine aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas edilemez.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER MÜDÜRLÜĞÜ
Mimar Sinan Mahallesi, Hakimiyet-i Milliye Caddesi, No:35 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0216 531 30 00 / 2376 - **Faks:** 0216 531 32 89
www.uskudar.bel.tr - www.uskudarsempozyumu.org

ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU VII

2-4 Kasım 2012

1352'den bugüne şehir

CİLT I

EDİTÖR

Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

ÜSKÜDAR NUHKUYUSU'NDA SULTAN II. ABDÜLHAMİD VAKFI'NDAN NAKŞIFELEK USTA CAMİİ

Orhan M. ÇOLAK

ÖZET

Tebliğimizin konusunu Sultan II. Abdülhamid'in Hazinedar Ustası Nakşıfelek Kalfa'nın hayatı ile Üsküdar Nuhkuyusu'nda yaptırdığı camisi oluşturmaktadır. Nuhkuyusu Camii olarak bilinen bu cami, bugün Nuhkuyusu Caddesi ile Fahri Atabey Caddesi'nin (eski adıyla Toptaşı Caddesi) birleştiği yerde bulunmakta ve sehven Cevri Kalfa Camii olarak adlandırılmaktadır.

Cami kaynaklarda Hazinedar Usta Camii olarak geçmektedir. Üsküdar'da Hazinedar Usta vakfı vardır ve bu da Hazinedar Usta Cevri Kalfa'nın Üsküdar-Kuruçeşme'deki çeşmesi ile vakfına ait İcadiye'deki bazı mülkleri' kapsamaktadır. İşte kaynaklarda geçen bu Hazinedar Usta Vakfı'ndan hareketle Nuhkuyusu'nda yaptırılan bu camiye Cevri Kalfa Camii denmiştir. Yani Sultan II. Mahmud'un Hazinedar Ustası Cevri Kalfa ile Sultan II. Abdülhamid'in Hazinedar Ustası Nakşıfelek Kalfa karıştırılarak aslında Nakşıfelek Kalfa'nın yaptırdığı camiye Cevri Kalfa Camii denilmiştir.

Osmanlı Arşivi, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve kütüphanelerde yaptığımız araştırmalar sonucu, Sultan II. Abdülhamid'in Hazinedar Ustası Nakşıfelek Kalfa'nın 1883-1885 senelerinde Nuhkuyusu'nda bu camiyi yaptırdığı ve 1886'da vefat ederek bu caminin haziresine gömüldüğü tesbit edilmiştir. II. Abdülhamid, vefatından sonra Hazinedar ustasına vefasını göstermiş ve vakfiyesinin bile bulunmadığı bu caminin görevlilerine maaş, senelik ihtiyaçlarına tahsisat tayin etmiş, tamirat ve bakımını da karşılamıştır.

Bu tebliğin çıkış noktası Üsküdar'daki Nuhkuyusu Camii'dir. Hiçbir yerinde kitabesi bulunmayan bu cami, diğer adıyla Cevri Usta Camii, Üsküdar Zeynepkâmil'de Fahri Atabey Caddesi (eski adı ile Toptaşı Caddesi) ile Nuhkuyusu Caddesi'nin birleştiği yerde, Kızılay Zeynepkâmil Kan Merkezi ile Zeynepkâmil Hastanesi Kreş ve Çocuk Yuvası arasındadır. Cevri Usta, Sultan II. Mahmud'un şehzadeliği sırasında hayatını kurtarmış (1808), hayatının sonuna kadar da (9 Kasım 1819) II. Mahmud'un hareminde hazinedar ustalık yapmış bir saray görevlisidir.

Günümüzde tarihi yapılar Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tescil edilmektedir. Bu caminin tescil kayıtları için Vakıflar Genel Müdürlüğü 2. Bölge Müdürlüğü'nde yapılan araştırmalar, caminin Hazinedar Cevri Usta adına tescil edildiğini, buna kaynak olarak da Hayrat Sicil Defterlerini göstermiştir. Üsküdar Selimiye'de bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğü İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi'nde incelenen Kadıköy Hayrat Sicil Defteri'nde de caminin vâkıfının Hazinedar Cevri Usta olduğu, H. 1301'de yapıldığı, Arakiyeci Hacı Mehmed Mahallesi, Toptaşı Caddesi adresinde ve tamire muhtaç olduğu kayıtlarına ulaşılmıştır[1].

Cevri Usta ve vakıfları hakkında, Hocamız Dr. Hidayet Yavuz Nuhoğlu için hazırlanan armağan kitabında yayınladığımız makale[2] için yaptığımız araştırmada; Cevri Usta'nın Tophane, Fatih, Sultanahmet, Eyüp ve Üsküdar'da vakıfları olduğu ve bunlar arasında Nuhkuyusu'ndaki bu caminin geçmediği ortaya çıkmıştır.

Bunun yanısıra Nuhkuyusu ve Toptaşı olarak Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmalar, bize bu caminin başka biri tarafından yaptırıldığı hissini uyandırmıştır. Camiye ait keşif ve masraf defterleri tespit edilip incelendiğinde, caminin Sultan II. Abdülhamid'in Hazinedar Ustası Nakşıfelek Usta tarafından 1883-1885 seneleri arasında yaptırıldığı ortaya çıkmıştır. Adı, vakfiye ve diğer belgelerde hep Hazinedar Usta Camii olarak geçen Nuhkuyusu Camii, kanımızca Üsküdar'da vakfı olan Sultan II. Mahmud'un Hazinedar Ustası Cevri Usta'ya izafe edilmiş ve bugünkü söylenen yanlış şeklini almıştır.

Osmanlı Haremi'ne mensup kadınlar, başta Valide Sultan ve Hanım Sultanlar olmak üzere pek çok hayır eserleri ve vakıflar tesis etmişlerdir. Bunların yanısıra Valide Sultan'ın yardımcısı ve haremdeki kadınların ondan sonraki en rütbelisi olarak ifade edilen Hazinedar Ustalar da hayır eserlerinde bulunmuşlardır.Bunlardan en bilinenleri Nazperver Usta (III. Selim), Cevri Usta (II. Mahmud), Şevkinihal Usta (Sultan Abdülmecid) ve Şemsicemal Usta (II. Abdülhamid) vakıflarıdır.

Sultan II. Abdülhamid'in kızlarından Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid* adlı kitabında, hazinedar ustalar ve II. Abdülhamid'in hazinedar ustaları hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Sarayda Hazinedar Usta ne demektir? Hazinedar Usta yani Birinci Hazinedar, "vekil" demektir. Sarayda Şehzade, Sultan, Kadın ve İkballerden sonra en büyük nüfuz sahibidir. Adeta Harem-i Hümayun'un kadın sadrazamıdır. Merasim günlerinde, hazinedar ustalara mahsus büyük bir altın kordonla Mühr-i Hümayun'u boyunlarına takarlar. Hazinedar Usta ölünce yerine geçene bu mühür teslim olunur. Birinci rütbe Şefkât Nişanı vardır. Sultanlar ve kadınefendiler bile bazı hususlarda ona danışırlar. Elbiseleri uzun etekli ve alaturkadır. Başındaki hotozun arkasına iki parmak eninde uzun örgülü çift kordonun ucunda sarı renk saç takar. Belinden aşağıya iner. Vaktiyle at kılından yaparlarmış. Sırma işlemeli salta giyer. Maiyetinde Hünkâr Kalfaları denilen kalfalar vardır. Bunlar da sarayın en eski kalfalarıdır. Hünkâr Kalfalarının iki üçü muavinlikte bulunur. Hazinedar Usta'nın emirlerini yapar. Onun haberi olmadan hiçbir şey yapılmaz. Herkes ona soracaktır. Mesuliyeti de vazifesi ve mevkii kadar büyüktür. Harem'deki hazinelerin, kıymetli eşyaların anahtarları Hazinedar Usta'dadır. Dairesi bendegânı, maiyetinde bulunan kalfalarla beraber epey bir kalabalık teşkil eder. Babamın dört Hazinedar Ustası olmuştur. Birinci Hazinedar Usta Dilberdide, vefat edince Nakşıfelek Usta, o da ölünce Şemsicemal Usta, ondan sonra da Fetanfer Usta, Hazinedar Usta olmuştur. Bu sonuncusu babamın hal'inde saraydan çıkmıştır[3]."

Nakşıfelek Usta'dan bahseden tek kaynak, yukarıda da bahsettiğimiz Ayşe Osmanoğlu'nun hatıralarıdır. Burada da sadece ismi geçmektedir. Osmanlı tarihinde kadınların

biyografisini toparlamak oldukça güçtür. Bu biyografiler, ya babalarının ya kocalarının ya da kardeşlerinin hayatları üzerinden elde ettiğimiz kırık dökük bilgilerle örülmektedir. Osmanlı Haremi'nde görev almış ve Valide Sultan'dan sonra en yetkili kişi olan Hazinedar Ustalar için bile durum böyledir.

Nitekim Nakşıfelek Usta için de durum farklı olmamıştır. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü, Topkapı Sarayı ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalarda öncelikle Usta'nın vefat tarihine ulaşılmış, ardından dönemin gazeteleri taranarak cenaze merasimine ait haber –o da tek bir haber- bulunmuş ve bu haberde kardeşi Hafız Abdüllatif Enderunî tespit edilerek araştırmalar bu kişi üzerinden yürütülmüştür. Araya arşivlerden elde edebildiğimiz Nakşıfelek'e ait tek tük bilgiler de serpiştirilmiştir.

Nakşıfelek Usta'nın Hayatı:
Nakşıfelek Usta'nın nerede, ne zaman doğduğu ve kökeni bilinmemektedir. Fakat 19. yüzyılda Harem-i Hümayun'da istihdam edilen cariyelerin çoğunluğu Kafkas, özellikle de Çerkez kökenli idi[4].Nakşıfelek Usta'nın kardeşi Hafız Abdüllatif Efendi'nin, Sicill-i Ahval Defterleri'ndeki resmi biyografisine göre babaları, Ahmed Efendi adında büyük ihtimalle Saray'da görevli biri idi[5].

Nakşıfelek ile ilgili arşivlerde tespit edebildiğimiz ilk bilgiler, onun için dikilen entari, şalvar ve bohçalar ile ilgili 27 Aralık 1847-31 Mart 1848 tarihleri arasında tutulan defterdir. Bu defterden anlaşıldığına göre; Nakşıfelek, 1847-48 arasında Kalfa'dır ve Hazinedar Cemal Usta maiyetindedir[6]. Bu bilgiler ışığında Nakşıfelek'in Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) saltanatının son döneminde veya Abdülmecid'in (1839-1861) ilk devirlerinde hareme alındığı söylenebilir.

14 Haziran 1864'te ismini tespit edemediğimiz başka bir Hazinedar Usta'nın, vefatından sonra borçları ile ilgili düzenlenen defterde, Hazinedar Usta'nın Nakşıfelek Kalfa'ya da 3000 kuruş borçlu olduğu anlaşılmaktadır. Borç defterinde "Kalfaların Matlubatı" bölümünde kalfalar; Başkâtibe (1000), İkinci Kâtibe (8040), Tarçın (3500), Hüsnükamer (14.500), Nevhalet (5000), Nakşıfelek (3000), Pertevnak (1500) ve Ferahnüma (20.000) Kalfalar şeklinde sıralanmıştır. Bu sıralamaya göre Nakşıfelek Kalfa'nın, Başkâtibe maiyetinde olduğunu söylemek yanlış olmaz[7]. Başkâtibe Kalfa ile yardımcıları haremin disiplinini, teşrifat ve düzenini sağlar, padişah tarafından dışarıdaki ve içerideki sultanlara ve diğer harem erkânına yazılacak tezkirelerle, Mabeyn ve Hazine-i Hassa Nezareti ile çeşitli statüdeki cariyelerin maaş, kayıt, vefat, terfi vb. işlemleriyle ilgili yazışmaları yürütürlerdi[8].

Sultan Abdülaziz'in hal'inden (30 Mayıs 1876) sonra yapılan birtakım soruşturmalarda da Nakşıfelek Kalfa'dan bahsedilmektedir. 14 Aralık 1876 tarihli Mehmed Namık Paşa'nın yazdığı bir belgede, Nakşıfelek Kalfa'nın birtakım çantaları, Ferdem Kalfa aracılığı ile Feriye Dairesi'nde Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'ya teslim ettiği, fakat içindekilerden bilgisinin olmadığı ifade edilmekteydi[9].

Yine başka bir borç defterine göre bu sefer, Sultan Abdülmecid'in kızı Behice Sultan'ın vefatından (30 Kasım 1876) sonra çıkarılan borçları arasında Nakşıfelek Kalfa'ya 100 Osmanlı Lirası borcu olduğu anlaşılmaktadır. 27 Mayıs 1877 tarihli bu defterde, Nakşıfelek'ten başka alacaklılar arasında Tarçın, Kesbiderun, Alem-efzun, Şevkter, Gülnaz, Hürriyet ve Halavet Kalfalar da vardı[10].

13 Mayıs 1877'den 8 Ocak 1882'ye kadar, Nakşıfelek Kalfa'nın Harem-i Hümayun için satın aldığı eşyalar ile ilgili İkinci Hademe Mükrimin'in tuttuğu bir defterde, 94 kalem eş-

yaya toplam 6539 kuruş 20 akçe ödenmesi öngörülüyordu[11]. 1881'de üçüncü kâtibe olan Nakşıfelek Kalfa'ya, 9 Haziran 1881 tarihli irade ile ikinci rütbeden Şefkât Nişanı verilmiştir[12]. Nakşıfelek, 1882'de Hazinedar Usta olmuş ve kendisine 18 Temmuz 1882'de birinci rütbeden Şefkat Nişanı verilmiştir[13].

Hazinedar Nakşıfelek Usta'nın aylık geliri 12500 kuruştu. Emri altında ise 28 adet hazinedar vardı. Mesela bunlardan İkinci Hazinedar Simber Kalfa[14]'nın maaşı 6000, üç, dört ve beşinci hazinedar olan Nermidil, Verdinaz ve Nazlıyar Kalfalar'ın maaşı ise 2500 kuruştu. Diğer hazinedarların maaşları ise 500-1500 kuruş arasında değişiyordu[15].

26 Nisan 1884 tarihli bir defterde de Hazinedar Nakşıfelek Usta, İkinci, Dördüncü ve Beşinci Hazinedarlar ile Hazinedar Mihrimend, Namaver, Zülfet, Nazru Kalfalar, Sazende Mestan, Simidver, Mihristan ve Gülfer Kalfalar için alınan kumaş, terlik, gömlek masrafları kaydedilmişti[16].

1885'te Cibali'de büyük bir yangın çıkmış ve bu yangından pek çok kişi etkilenmişti. Yangından mağdur olanlara yardım etmek amacı ile Matbaa-i Osmaniye'de biletler basılarak satılmıştır. Başta Sultan II. Abdülhamid olmak üzere Şehzade Selim Efendi, Zekiye Sultan ve Valide Sultan bu biletlerden satın almış, Hazinedar Nakşıfelek Usta 3000, İkinci Hazinedar Simber Kalfa 2000 ve diğer kalfalar ise 5000 kuruşluk bilet satın almışlardır[17].

Nakşıfelek Usta, 31 Aralık 1886'da Maçka'da Valide Sultan Perestu Kadınefendi'nin köşkünde yapılan mevlid-i şerif merasimi esnasında geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Vak'adan müteessir olan Valide Sultan Perestu Kadınefendi, memurlar vasıtası ile bir faytona bindirilerek derhal Saray'a gönderilmiş, Nakşıfelek Usta'nın naaşı da İkinci Kurena Hacı Ali Bey'in Nişantaşı'ndaki konağına nakledilmiştir.

Nakşıfelek Usta'nın cenazesi, ertesi gün 1 Ocak 1887'de yapılan merasimle Üsküdar'da yaptırdığı camisinin haziresine defnedilmiştir. Merasimde Mabeyn-i Hümayun memurları, Harem-i Hümayun ağaları, Hademe-i Hassa ve belediye memurları ile çavuşları, pek çok polis ve jandarmanın yanısıra Beşiktaş Muhafızı Ferik Hacı Hasan Paşa, Nakşıfelek Usta'nın kardeşi Mekatib-i Rüşdiye Müdürü Abdüllatif Efendi, Dördüncü Daire (Beşiktaş ve civarı) Müdürü Vehbi Bey, Beşiktaş Jandarma Kumandanı Binbaşı Mehmed Bey, Üsküdar Mutasarrıfı Bahri Paşa ve Dokuzuncu Daire (Üsküdar ve civarı) Müdürü Âsaf Bey de hazır bulunmuşlardır.

Vefat haberini bildiren *Saadet* gazetesinde kendisinden "merhume-i müşarun-ileyha hakikaten pek sâdıka ve sâliha ve afife, hayrat ve hasenatı sever" şeklinde bahsedilmektedir[18]. Nakşıfelek Usta'nın vefatı sebebi ile Padişah'a, kardeşleri Şehzade Vahideddin Efendi ile Seniha Sultan da taziyede bulunmuş, Sultan II. Abdülhamid de 2 Ocak 1887 tarihli cevabî mektupları ile mukabelede bulunmuştur[19]. Nakşıfelek Usta'nın vefatından sonra Hazinedar Ustalığa, Şemsicemal Usta[20] tayin edilmiş (5 Ocak 1887) ve Nakşıfelek'in emrindeki hazinedarların 29'u, ya çerağ buyrularak veya bir başka şekilde kayıtları kapatılarak görevden uzaklaştırılmış, 13 tanesi ise hazinedarlığa devam etmiştir[21].Hayırsever birisi olan Nakşıfelek Usta, kalfalığı esnasında 12 Nisan 1872'de Beşiktaş Sinan Paşa Camii vaiz kürsüsü için 10.000 kuruş para vakfetmiştir. Vakfının mütevelli ve nazırı da Sinan Paşa Mahallesi'nin İkinci Muhtarı Ali Efendi olmuştur[22].Nakşıfelek Usta, ayrıca yukarıda da bahsedildiği gibi 1864'de vefat eden Hazinedar Usta'ya 3000 kuruş, 1877'de Behice Sultan'a 100 Osmanlı lirası borç vermiş, Cibali harikzedegânı için de 3000 kuruş bağışlamıştır.

Nakşıfelek Usta Camii
Nakşıfelek Usta Camii'nin Yapıldığı Arsa ve Kıncı Baba Tekkesi:
Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız'da Hamidiye Camii'ni yaptırdığı sıralarda (1881-1885) Nakşıfelek Usta da Üsküdar Nuhkuyusu'nda küçük bir cami yaptırmıştır.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi camiye ait 21 Mayıs 1883 tarihli keşf-i evvel defterinde "Üsküdar'da Nuhkuyusu civarında Arakiyeci Hacı Mehmed Mahallesi'nde ve Toptaşı Caddesi'nde Kıncı Baba Dergâhı arsasına bu kere Hazinedar-ı Hazret-i Şehriyarî Nakşıfelek Usta hazretlerinin bina ve inşa buyuracakları cami-i şerifin Kalfası Simko tarafından yapılan musattah ve mücessem resmi mucibince mikdar-ı mesarifini mübeyyin kaleme alınan keşf-i evvel defteridir"[23] şeklindeki ibareden, Nakşıfelek Camii arsası üzerinde daha önce Kıncı Baba Tekkesi denilen bir Bektaşi tekkesinin mevcut olduğunu anlıyoruz. Arşiv belgelerinin yanı sıra birtakım kitabî bilgiler de buradaki Bektaşi tekkesinin varlığını ortaya koymaktadır:

Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* adlı eserinde, Nuhkuyusu Camii'ni anlatırken, caminin hiçbir yerinde kitabesinin olmaması sebebi ile hangi tarihte yapıldığının belli olmadığını, ayrıca caminin, Ayvansarayî'nin *Hadika*'sında da geçmediğini, *Hadikatü'l-Cevami*'nin hazırlandığı 1768 tarihlerinde bu caminin mevcut olmadığını söylemektedir.

Caminin avlusu ve mihrabı önlerindeki iki ayrı hazirede, bugüne ulaşabilmiş beş mezartaşı vardır, bunlardan üçü Bektaşilere aittir. Mihrap önündeki hazirede 15 Receb 1199 (24 Mayıs 1785) tarihli Hacı Dede hulefalarından Kandilcizade tarikat-i Nakşibendiye'den Şeyh İsmail Efendi'ye ait mezartaşı, camideki en eski tarihli mezartaşıdır. Başında dört dilimli bir Bektaşi tacı vardır. Şeyh İsmail Efendi'nin Nakşibendi olarak gösterilmesi, Bektaşiler'in eski bir âdeti idi.

Avlunun solundaki üç kabirlik hazirenin en eski şahidesi 1228 (1813) tarihli olup Bektaşi Babalarından Fethi Baba'ya aittir. Fethi Baba'nın mezartaşında:

Bir çerâğ dahi vardı âleme verdi ziyâ
Gel mezârın bunda bul bu menzil-i âl-i abâ
Bir eser kodu cihanda Pir Feyzullah Baba
Haydar-ı seyf derimden niyâz çıkdı Fethi Baba
1228 (1813)

şeklinde tekkenin bânisi olan Feyzullah Baba'ya da işaret edilmektedir. Diğer Bektaşi mezartaşı ise Kabbaki Feyzullah Baba'nın bendelerinden Zeliha Hanım'a aittir ve 1234 (1818) tarihlidir.Diğer iki mezartaşı ise Hazinedar Usta'nın validesi ve Ceride Nazırı Mehmed Said Efendi'nin kalfalarından Hatice Hanım (1274/1857) ile son Halife Abdülmecid Efendi'nin eşlerinden Mihrimah Hanım'a aittir (12 Muharrem 1317/23 Mayıs 1899).Haskan, bu bilgiler doğrultusunda Nuhkuyusu Camii'nin yapımından evvel burada, 1770 tarihlerinde kurulmuş bir Bektaşi Tekkesi'nin var olduğu sonucuna ulaşmaktadır[24].

Atilla Çetin bir makalesinde, 1784 senesinde İstanbul'da mevcut tekke, zaviye ve hankâhların listesini vermiştir. Bu makalede, Sultan I. Abdülhamid'in her sene başında tarikat erbabının hayır dualarını kazanmak amacı ile dağıttığı atiyyelerin kaydedildiği müfredat defterindeki İstanbul'da mevcut 203 tekke ve zaviye de sayılmıştır. Bu defterdeki "Alacaminare kurbünde Kandillizade tarik-i Nakşibendiye'den Şeyh İsmail Efendi" kaydı da caminin yerindeki tekkeye işaret etmektedir[25]. Şeyh İsmail Efendi, yukarıda da bahsedildiği gibi bir sene sonra yani 1785'te vefat etmiş ve tekkeye defnedilmiştir. Halifesi olduğu

Hacı Dede'nin tekkesi de Fahri Atabey Caddesi'nin bir sokak arkasındadır. Hacı Dede Tekkesi, Kartalbaba Caddesi, Köprülü Fazıl Paşa Sokağı, Boybeyi Sokağı ile Miroğlu Sokağı'nın çevirdiği adayı kaplayan büyük bir tekke idi. İsmi Hacı Dede Tekkesi olarak bilinse de çaprazında yer alan Alacaminare Camii'nden dolayı Alacaminare Tekkesi, Şeyh Sadık Efendi Tekkesi de denilmekte idi[26]. Bugün harap haldedir. Tekkeden detaylı olarak bahsetmemizin sebeplerinden biri de ileride anlatacağımız üzere Nakşıfelek Usta Camii ile olan bir karışıklıkla ilgilidir.

Esin Demirel İşli'nin hazırladığı doktora tezinde de tekkenin Kıncı Baba, ya da Feyzullah Baba Tekkesi olarak adlandırıldığı ve Üsküdar, Arakiyeci Hacı Mehmed Mahallesi, Toptaşı Caddesi'ndeki yeri bitişiğinde, 204 ada 40 parseldeki cami (Cevri Kalfa Camii) sahasına katılmış Bektaşi Tekkesi olduğu, mezarlığı 41 parselde bulunan tekkenin bugün mevcut olmadığı bildirilmektedir[27]. 41 parselde bulunan mezarlığın yerinde de bugün Zeynepkamil Hastanesi Kreş ve Çocuk Yuvası bulunmaktadır. 1935 senesinde Jacques Pervititch tarafından çizilen sigorta haritalarında da Toptaşı Caddesi ile Nuhkuyusu Caddesi'nin birleştiği ve Karakolun tam karşısındaki bu noktada, bir mezarlık göze çarpmaktadır[28]. Harita incelendiğinde bu mezarlığın, bugün mevcut Şeyhülislam Arif Hikmet Bey haziresi kadar bir büyüklüğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan II. Mahmud zamanında, Yeniçeri Ocağı'nın ilgası ve Yeniçeriliği hatırlatacak her şeyin ortadan kaldırılması sırasında, bütün Bektaşi tekkeleri de kapatılmış ve yıktırılmış [29], Kıncı Baba Tekkesi de yıktırılarak arsası satılmıştır (Haziran 1827). Arsa ile ilgili verilen 13 Haziran 1827 tarihli mülkname-i hümayunda da içerisinde enkazı havi olduğu halde, toplam 1050 zira[30] tutan tekke arsasının devlet tarafından zaptedildiği ve müzayede ile 1000 kuruşa Nuhkuyusu sâkinelerinden Ahmed Kâzım Efendi'nin kızı Cemile Hanım'a satıldığı yazılmaktaydı[31].

Tekke Şeyhi Kıncı[32] Salih[33], İstanbul Ağasızade kadılardan Ahmed Ağa ve Kürkçüzade Salih Efendi ile beraber "terk-i sıyam u salat misillü şenaatlerinden başka çeharyar-ı güzin hazeratına itale-i lisan ettikleri" sebebi ile Şeyhülislam fetvası ile Kıncı Salih, tekkesi önünde, Ahmed Ağa Tophane'de, Salih Efendi ise Bab-ı Hümayun önünde idam edilmişlerdir[34]. Kıncı Salih'in kardeşi Derviş Mehmed Tire'ye, Salih'in refiki Mustafa da Ankara'ya sürülmüştür (10 Haziran 1826)[35].

Tekke arsasını satın alan Cemile Hanım, bir müddet sonra vefat etmiş ve onun vefatı ile kızı Selime Halise Hanım da arsanın kendisine intikalini talep etmiştir. Fakat Maliye Hazinesi'nden buranın "tekke mahalli olduğundan evlada intikali icra edilemez" cevabı almış ve beratı da alıkonulmuştur. Selime Halise Hanım, hâlbuki arsanın annesine ihsan edildiğini ve beratında da aileye intikalinin açıkça belirtildiğini söylemiş, fakr u zaruret içinde olduğunu, ya arsanın kendisine intikalini, ya da başını sokacak bir iki odalı bir ev ihsanını istemiştir (1891). Bu hususta verdiği arzuhal, sırası ile Maliye Nezareti, Evkaf Nezareti ve Evkaf Meclisi'ne havale edilmiş ve meclisten kendisine boş bir ev verilemeyeceği cevabını almıştır. Bunun üzerine Selime Halise Hanım, 25 Kasım 1892 tarihli bir arzuhal[36] ile durumu Padişaha arz etmiştir. Saray, arzuhali 14 Aralık 1892'de Bâbıâli'ye göndermiş, Bâbıâli de 17 Aralık 1892'de evrakı Evkaf Meclisi'ne iletmiştir. Evkaf Nazırı Abdullah Galip Paşa'nın sadarete gönderdiği 20 Şubat 1893 tarihli yazıdan da anlaşılacağı üzere, Selime Halise Hanım'a boş bir ev verilemeyeceği cevabı tekrar edilmiştir.

Bu yazı ile ortaya çıkan yeni bir durum da Kıncı Baba Tekkesi'nin boş olan şeyhlik cihetinin Üsküdar Şeriye Mahkemesi Mukayyidi Mehmed Nuri Efendi tarafından talep edilmesiydi. Bu konuda Meclis-i Meşayih ve Meşihat'ten gelen evrak üzerine, arsanın vakıf

olduğu, bu sebeple kimseye temlikinin caiz olamayacağı, ayrıca arsaya cami inşa edildiği, bunun gibi yıkılan bektaşi tekkeleri meşihatlerinin tevcihine dair Hazine'ce muamele yapılmadığı ve zaten arsa üzerine cami inşa edildiğinden bunun tekkeye çevrilmesinin de caiz olamayacağı, Meşihat'e cevap olarak yazılmıştır[37].

Nakşıfelek Usta Camii'nin İnşası:
Nakşıfelek Usta, öteden beri hayır ve hasenatı seven birisi idi. Sultan'ın 1881-1885 seneleri arasında Yıldız Sarayı civarında, Hamidiye Camii'ni yaptırması, Nakşıfelek'te de bir cami yaptırma fikrini doğurmuş olabilir. Bununla birlikte bu camiyi Üsküdar Nuhkuyusu'nda yaptırmasının sebeplerini bilemiyoruz. Belki de 1857'de vefat edip cami haziresine gömülen Hazinedar Usta'nın annesi ve Ceride Nazırı Mehmed Said Efendi'nin Kalfası Hatice Hanım ile ilgili olabilir. Bu Hatice Hanım, belki de Nakşıfelek Usta'nın annesidir. Fakat Nakşıfelek Usta, 1857'de Hazinedar Usta değildir.

Zayıf bir ihtimal de olsa diğer bir sebep, Nakşıfelek Usta'nın Bektaşi tarikatine mensup olması ve Bektaşiler'e ait bir tekkenin cami olarak farklı bir şekilde ihya edilmesi fikri idi. İleride anlatacağımız üzere camiye ait olabileceğini düşündüğümüz bir kitabe, bize bu ihtimali düşündürmektedir.

Caminin keşif defterine göre kalfası, milliyetini tespit edemediğimiz Simko Kalfa idi. Bu defter, Simko Kalfa'nın yaptığı plana göre harcanacak masrafı tahminen ortaya koymakta idi. Yaklaşık toplam masraf 97.186 kuruştu. Simko Kalfa, hazırladığı raporu Belediye'ye takdim etmiş, Belediye'den görevlendirilen üç kişilik bir heyet de bu keşfi yapmıştır. Bu heyette Birinci Mühendis Bekir Sıddık, İkinci Mühendis Sabri Efendiler ile erbab-ı vukufdan Sakızlı Balzaki Kalfa görev yapmıştır. Heyet, 21 Mayıs 1883 tarihinde, bu keşif defterini tanzim etmiştir.

Cami; keşif defterinde harem mahalli, son cemaat mahalli, örtü mahalli, imam ve müezzin odaları ile tuvaletler olarak bölümlere ayrılmıştı.Öncelikle yapının temel kazma masrafları, arkasından beden duvarlarının inşası ve caminin dört köşesine yapılan pandantifler (metinde kartal kanatları) ile bunları örten kubbe ve saçağın inşası, iç duvarlara yapılan nakış işlemeleri ve caminin zeminine yapılacak beton inşaatının masrafları sayılmıştır. Sonra Arapkârî külahlı, pirinç alemli minare inşası, ardından ıhlamur ağacından tezhipli ve alemli minber inşasının masrafları sıralanmıştır.

Arkasından son cemaat mahalli, imam ve müezzin odaları ile iki adet tuvalete geçilmiş, bu mahallere oluk ve borulu sakaf ve sakaf tavanının inşası listelenmiştir. Akabinde son cemaat mahalline beton inşası, son cemaat kapısı önündeki örtü mahalli için iki adet sütun ikamesi ve merdiven inşası, yine son cemaat mahallinde kadınlara mahsus olmak üzere merdivenli üst kat ve tavanının inşası anlatılmıştır. İmam ve müezzin odalarının döşemesi, tuvaletlerin içine merdiven ve döşeme inşası ile tuvaletleri, caddedeki esas lağıma bağlayacak lağım yollarının inşası ve caminin yol tarafında bulunan muhafaza duvarının temele kadar yıkılarak yerine parmaklıklı yeni bir muhafaza duvarının inşası ile defter bitiriliyordu. Nakliye ve hammaliye de tahmini olarak en sona eklenmişti[38].

Cami inşası için tutulan masraf defteri[39] de elimizdedir. Satın alınan eşyalar, kereste masrafı, nakliye masrafı, müteferrik masraflar, işçilere verilen ücretler ve minare ücreti şeklinde altı bölüme ayrılan bu defterden, inşaatın başlama ve bitiş tarihleri de ortaya çıkmaktadır. İnşaat, 18 Nisan 1883 tarihinde başlamış ve 1 Nisan 1885 tarihinde sona ermiştir. Satın alınan eşyalar arasında tomruk, taş, kum, tuğla, kiremit, horasan, çimento, demir, dökme alem, kurşun, pencere demiri, çinko, tuvalet taşı, çerçeve, pencere, cam, kapı, kilit, kafes, parmaklık ve alçı gibi inşaat malzemeleri vardı ve bunlar için toplam

49.400 kuruş ödenmişti. İçlerinde en büyük yekûnu 11.440 kuruş ile Malta tomruğu tutuyordu. İthal diğer inşaat malzemeleri arasında değişik ebatta Malta taşı, Marsilya tuğlası ve kiremidi, yine Malta biçmesi vardı. Yerli inşaat malzemesi olarak, Darıca kumu ile yerli kiremit göze çarpıyor. Kullanılan kerestelerin toplam masrafı 8259 kuruş olup, kerestelerin çoğu Filyos, Ayancık, Sinop, Çatalzeytin gibi bugün Karadeniz bölgesinde bulunan yerlere aitti.

Nakliye ve hammaliye masrafı da toplam, 6251 kuruş tutmuştur. Malta tomruklarının bir kısmı Kabataş'tan mavna ile getirilmiş ve araba ile camiye taşınmış, bir kısmı ise Kadıköy'den getirilmiştir. İnşaat malzemelerinin temini ve nakliyesi hususunda Darüssaade Ağası Hafız Behram Ağa'nın da büyük gayretleri olmuştur. Hafız Behram Ağa tarafından gönderilen tuğla, minare taşları, kereste ve çimento gibi inşaat malzemeleri için beş farklı zamanda nakliye yapılmış, mavnadan indirilen malzemeler, araba ile Nuhkuyusu'na taşınmıştır.

Müteferrik masraf olarak 5023 kuruş ödenmiştir. Bu masraflar arasında en büyük yekûnu inşaata başlamadan önce moloz kaldırmak, temel açmak gibi amelelik işi için ödenen 400 kuruş oluşturmaktaydı. Belediyeden gelen kalfaya 160 kuruş bahşiş verilmişti. Büyük ihtimalle temel atma töreninde iki kurban kesilmiş ve hoca dua etmiş, fukaralara sadakalar verilmiştir. Bu merasimde 500 kuruş ödenmiştir. Minare için, ayrıca bir dua töreni yapılmış ve kurban kesilmiştir, bu törende de 260 kuruş harcanmıştır.İnşaatta çalışan işçilere ise toplam 53.598 kuruş ödenmiştir. Bunlar duvarcı, taşçı, dülger, silmeci, sıvacı, ırgat, harççı, hamal, rençber, tekneci, nakkaş, kalfa ve mutemeddir. Bunları bir tabloda gösterirsek:

İşçiler	Kişi sayısı	Gün sayısı	Yevmiye	Toplam ücret
Duvarcıbaşı	1	64	23	1472
Duvarcılar	28	335	18	6030
Taşçıbaşı	1	80	23	1840
Taşçılar	32	471	20	9420
Dülgerler	8	193	20	3860
Silmeciler	2	38	20	760
Sıvacılar	2	14	20	280
Irgatbaşı	1	75	12	900
Harçcı ve hamal	32	828	10	8280
Rençberler	4	118	8	944
Tekneci	4	42	6	252
Sıvacı (toptan fiyat)				1150
Minber ve kürsü (toptan fiyat)				1500
Kalemkâr (toptan fiyat)				1800
Kurşun kaplamak ve atik kurşunları dökme ücretleri (toptan fiyat)				750
Korkuluk oymaları (toptan fiyat)				900
Nakkâş (toptan fiyat)				3800
Kalfa (toptan fiyat)				7630
Mutemed (toptan fiyat)				1930
				53598

Yukarıda da görüldüğü üzere en fazla ödeme, 9420 kuruş ile taşçılara yapılmış, en kala-

balık grup da 32'er kişi ile taşçılar ve tek bir grup teşkil eden harççı ve hamallar olmuştur. Harççı ve hamallar 828 gün ile en çok çalışan grup olurken, bunları 471 gün ile taşçılar, 335 gün ile duvarcılar ve 193 gün ile dülgerler izlemiştir. Cami, kalfa da dâhil olmak üzere toplam, 120 kişi ile inşa edilmiştir. Masraf defterinin en sonunda ise boyunun 23 arşın olduğunu öğrendiğimiz minare için ödenen, 12.987 kuruş dikkat çekmektedir.

Caminin toplam inşaat masrafı 135.518 kuruş tutmuş olup, Simko Kalfa'nın keşfinde verdiği fiyatı yani 97.186 kuruşu geçmiş ve 38.332 kuruş fazla fiyat çıkmıştır. Burada akla gelen bir soru, bu masrafın tamamını Nakşıfelek Usta mı ödemiştir, yoksa Sultan da devreye girmiş midir sorusudur.

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yirmi beş senesinde hayrat ve müberrat için Hazine-i Hassa'dan ödenmiş paraların listesinin tutulduğu bir defter[40] vardır. Orijinali İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan bu defterde, Nakşıfelek Usta Camii'nin (metinde Hazinedar Usta Camii) birtakım masraflarından da bahsedilse bile caminin inşa masrafları ile ilgili bir kayıt yoktur. Buradan Sultan'ın cami inşaatına maddi katkısının fazla olmadığı anlaşılmaktadır.

İnşaatın devam ettiği 1883-1885 seneleri arasında, Nakşıfelek Usta ile Darüssaade Ağası Hafız Behram Ağa arasındaki bazı para ilişkileri ve Hafız Behram Ağa'nın inşaat sürecindeki malzeme temini, nakliyesi gibi birtakım gayretleri inşaatın Nakşıfelek Usta tarafından finanse edildiğini ve bu süreçte Darüssaade Ağası Hafız Behram Ağa'nın büyük yardımlarının olduğunu göstermektedir.

Mesela 26 Nisan 1883 tarihinde, yani inşaatın başlamasından bir hafta sonra Nakşıfelek Usta, Darüssaade Ağası Hafız Behram Ağa'da bulunan 15.000 kuruşundan 7000 kuruşunu almıştı ve bunun için de ağaya bir senet vermişti[41].

Caminin mimari özelliklerinden de kısaca bahsedecek olursak, cami fevkani ve kargir duvarlıdır. Taş basamaklarla üçgen alınlıklı ahşap hazırlık mekânına, keşif defterindeki ibareye göre "örtü mahalli"ne çıkılır. Kare planlı harem bölümünü, dört büyük kemer üzerine pandantiflerle geçilen daire kasnaklı sağır bir kubbe örtmektedir. İki kalın kolonla üç bölüme ayrılmış olan son cemaat yerinin üzerinde, sağda ve solda birbirine geçişi olmayan iki ayrı bölüm olarak, kadınlara mahsus bölüm bulunmaktadır. İnce uzun, kenarları yumurta frizi şeklinde bir bordürle çevrelenmiş yuvarlak kemerli mihrabı, neoklasik uygulamaya bir örnektir. Mihrap nişi, kalem işiyle istiridye kabuğu şeklinde dilimlenmiş, kemerin tam ortasına iri bir bitki motifi süsleme oturtulmuştur.

Caminin güney, doğu ve batısında birer büyük kemerden meydana gelen cephelere uzun dikdörtgen kesitli üçer pencere açılmış ve cepheler, özenli bir işçilikle süslenmiştir. Caminin kuzeybatısında kesme taştan yapılmış bodur minare yer alır. Dikdörtgen prizma şeklindeki kaidesinin üzerinde, kalın yivlerle bölümlenmiş gövde yükselir. Kalın konsollarla desteklenen şerefenin petek kısmı, birbiri içine geçen halka şeklindeki taşlardan meydana gelir. Taş külahı üzerinde bir âlem bulunur[42].Son olarak Mehmed Raif'in, *Mirat-ı İstanbul* adlı eserinde bildirdiği ve camiye ait olabileceğini düşündüğümüz bir kitabeden bahsederek bu bölüme son vereceğiz.

Mehmed Raif, eserinin Üsküdar'ın Nuhkuyusu-Pazarbaşı bölümünü anlatırken Fenayi Ali Tekkesi'nden bahsettikten sonra 1143'de Hacı Dede tarafından bina olunmuş bir Nakşi tekkesinin mevcut olduğunu ve 1173'de vefat edip tekkesine defnedildiğini, tekkenin 1302'de tamir olunduğunu ve tekke kapısı üzerinde şu tarihin bulunduğunu söyler:

Zıll-i hak-ı Abdülhamid'e şu mahal
Mescid-i *Nakşıfelek* oldu bu dem
Sahibü'l-ismet kerimü'l-menkabet
Ol Hazinedar-ı Sultan-ı ümem
Böyle bir mabed ki misli yok anın
Levh-i menkuşatı gayet muntazam
Seyr ü tavaf eyliyor ins ü melek
Daima bunda ibadet mültezem
Nuhkuyusu'nda ahali bi'l-umum
Oldular müstağrak-ı lütf u kerem
Padişahım çok yaşa avazesin
Asumana ref' ederler subh dem
Ümm-i dünya cümleten tebrik eder
Bende-i âl-i abâyı la-cerem
Burdaki erler kutubdan keşf olup
Şanına layık riayet buldu hem
Şüpheyi kat' ile şan ü sıdkla
Feyzi'nin oldu benamı muhterem
Bab-ı mescidden duhulde kıl niyaz
Herbiri bir feyze mazhar pür-himem
Burc-ı ehlullaha karşı baş kesip
Hacetin Hak'tan dile hiç çekme gam
Sahibü'l-hayrata ya Rab kıl atâ
Dü cihanda çok saadet hem haşem
Levhaya tarih yazar Sâbit kalem
Bu ne alâ ümmet-i Beytü'l-harem

Mehmed Raif'in işaret ettiği bu tekke, daha önce de bahsettiğimiz Alacaminare Tekkesi idi. Fakat Mehmed Raif, eserinde bir sayfa sonra bu tekkeye tekrar işaret ederek, kapısı üzerinde asılı 1173 tarihli başka bir kitabeden bahsetmektedir[43].
Burada da bir karışıklık olduğu aşikârdır. Yukarıda verdiğimiz kitabe yeterince değerlendirilmemiştir. Bu kitabede, Sultan II. Abdülhamid'in hazinedarına ve "Mescid-i Nakşıfelek" sözü ile Nakşıfelek Usta ve yaptırdığı camiye işaret edilmektedir. "Levh-i menkuşatı gayet muntazam" sözü ile de özellikle nakışları ile dikkat çeken camiden bahsedilmektedir. Caminin yapılmasından dolayı Nuhkuyusu halkının coşkusu anlatıldıktan sonra, camiden önce arsada mevcut olup yıktırılan Kıncı Baba Tekkesi ile II. Mahmud zamanında eziyet çeken Bektaşiler'e işaret edilerek

Burdaki erler kutubdan keşf olup
Şanına layık riayet buldu hem
Şüpheyi kat' ile şan ü sıdkla
Feyzi'nin oldu benamı muhterem

sözleri ile de bu caminin yapılarak Bektaşiler'e gereken hürmet ve saygının tekrar gösterildiği, onlardan şüphe edilmesinin yersiz olduğu ve Feyzi'nin[44], yani tekkenin bânisi Feyzullah Baba'nın adının da ihtiramla anılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.Mehmed Raif'in işaret ettiği bu kitabe, maalesef günümüze ulaşamamıştır.

Nakşıfelek Usta Camii'nin Sultan II. Abdülhamid Vakfı'na İlhakı:
Nakşıfelek Usta, hayatta iken, cami inşaatının tamamlandığını görmüş, 31 Aralık 1886'da vefat etmiş ve cami haziresine defnedilmiş, fakat bu sebeple caminin sürekliliğini sağlayacak gelirleri içeren bir vakfiye düzenletememiştir[45]. Sultan II. Abdülhamid, çok sevdiği

ve saydığı Nakşıfelek Usta'ya olan vefasını, onun vakfiyesini bile düzenletemediği bu camisini kendi vakıfları arasına alarak göstermiştir.

Sultan, İstanbul Beşiktaş'ta inşa ettirdiği Hamidiye, Orhaniye, Ertuğrul Camileri ile Taşlıca'da (Bugün Karadağ'da Pljevlja) Faton Müslüman Cemaati için inşa ettirdiği cami ve yine Beşiktaş'ta yaptırdığı Şazeli Dergâhı için bir vakfiye düzenlettirmiştir. Vakfiye, 18 Ekim 1888'de Yıldız Sarayı'nda Başkâtip Süreyya Paşa'nın odasında Evkaf Müfettişi Mehmed Atıf Bey tarafından düzenlenmiş, Evkaf Nazırı Mustafa Nuri Paşa, Padişah'ın vekili olmuş, Kurenadan Nesim Bey de vakfa mütevelli olmuştur. Teftiş Mahkemesi Müsteşarı Mektubîzade Ahmed Bahaî Efendi'den başka, padişahın kâtiplerinden Nuri, Mehmed Kâmil, Faik, Hakkı, Tevfik ve Yusuf Beyler de şahit olarak bulunmuşlardır.

II. Abdülhamid, yaptırdığı bu hayrata gelir olarak Beşiktaş'ta, altında dükkân bulunan 63 adet kârgir binanın[46] kira gelirini vakfetmiştir. Sultan, vakfın bu gelirinden fazla kaldığı takdirde Nakşıfelek Usta Camii'nin imamına aylık 100, hatibine 60, müezzin, kayyım ve Cuma vaizine 50'şer kuruş, caminin mum, yağ ve sair ihtiyaçları için aylık 72 kuruş, süpürge ve diğer levazımatı için ise senelik 150 kuruş verilmesini de şart etmiştir[47].

Yukarıda da belirtildiği gibi Nakşıfelek Usta Camii'nin personeli, 1 imam, 1 hatib, 1 müezzin, 1 kayyım ve 1 de Cuma vaizi olmak üzere toplam 5 kişi idi ve personele ödenen aylık maaş toplam 310 kuruştu. Caminin ihtiyaçları için ayrılan aylık tahsisat ise 72 kuruş olup, Sultan II. Abdülhamid Vakfı'ndan Nakşıfelek Cami için ödenen aylık meblağ, toplamda 382 kuruşu buluyordu. Personele vakfiye ile şart edilen bu maaşlar, düzenli olarak ödenmiştir. Bunları, Sultan II. Abdülhamid Vakfı'nın masraf defterlerinden takip edebiliyoruz:

İlk defter, vakfiyenin düzenlendiği 18 Ekim 1888 tarihinden itibaren ilk üç aylık maaşları içeriyordu. Rumi tarihe göre düzenlenen ve 1304 senesi Teşrinievvel, Teşrinisani ve Kânunuevvel maaşlarını içeren bu deftere göre Nakşıfelek Usta Camii'nin üç aylık masrafı, 1084 kuruştu. Vakfın mütevellisi de değişmiş ve Seyyid Ahmed Bahai Efendi mütevelli olmuştur[48].

Elimizdeki ikinci defter, yine Mütevelli Ahmed Bahai Efendi döneminde düzenlenen, Mart 1305 senesi maaş defteridir. Burada aylık tahsisat dışında ödenen maaş, 310 kuruştur[49]. Eylül 1305 defterinde de durum aynıdır, fakat bu defterden de mütevellinin tekrar değiştiğini ve Hüseyin Hüsnü Efendi'nin mütevelli olduğunu görüyoruz[50].

Yine Mütevelli Hüseyin Hüsnü Efendi döneminde düzenlenmiş ve Mayıs-Kânunusani 1306 tarihlerini içeren 9 aylık maaşların listelendiği defterin ilk üç aylık yani Mayıs-Temmuz döneminde, cami için ödenen miktarın, aylık 310 kuruş olduğunu görüyoruz. Bu miktar Ağustos 1306'da, 410 kuruşa çıkmıştır. 100 kuruşluk artışın sebebi ise imam için ödenmeye başlanan meşruta hane bedeli olup, Eylül-Kânunusani arası 5 aylık zaman diliminde, bu miktar yine aylık 410 kuruş olmuştur[51].

Nakşıfelek Cami'nin ismi, hayrat ve müberrat defterinin Rumî 1304-1316 seneleri arasındaki maaş listelerinde de geçmektedir[52]. Cami personelinin 1316 senesi toplam maaşı, 8280 kuruş[53], 1317 senesi toplam maaşı 7200 kuruş[54], 1318 senesi Martı'ndan Ağustos başına kadar 5 aylık maaşı ise, 2550 kuruş 72 santimdir[55].Vakfın 1319 (1903) senesi maaş ve masrafını toplam olarak gösteren defterde de Nakşıfelek Usta Camii'nin ismi geçmektedir[56].Maaşların yanı sıra caminin ihtiyaç duyduğu bir takım levazımat da bir masraf oluşturuyordu. Bu ihtiyaçlarla Kayyım Seyyid Ömer Efendi ilgilenmiştir.

Cami imamı Seyyid Süleyman Efendi ile kayyımı Seyyid Ömer Efendi'nin verdiği 25 Kasım 1889 tarihli arzuhalde, cami için gereken süpürge, ibrik, faraş, su kovası, kandil gibi ihtiyaçların Hazine-i Hassa'dan karşılanması isteniyordu. Mütevelli Hüseyin Hüsnü Efendi de ihtiyaçların Emlak-i Hümayun İdaresi'nden karşılanmasını istemiştir. Sultan, vakfiyesinde, caminin bu ihtiyaçları için senelik 150 kuruş ayırdığından, bu isteklerin Depo İdaresi'nden karşılanması uygun görülmüştü[57].

Cami için alınan zeytinyağı, ispermeçet, gaz, şamandıra, kibrit ve kandil gibi ihtiyaçlar, Erzak Ambar-ı Amiresi'nden karşılanıyor, bu işleri takip eden cami kayyımı Seyyid Ömer Efendi, bu ihtiyaçlar için gereken kayık ve hammaliye masrafını da kendi cebinden ödüyordu. Ömer Efendi, 4 Ekim 1890[58] ve 26 Mart 1892[59]'de, bu paraların tarafına ödenmesi için iki ayrı arzuhal vermişti. Talebi de, Vakıf Mütevellisi Hüseyin Hüsnü Efendi'nin bir üst yazısı ile Emlak-i Hümayun İdaresi'nden karşılanmıştı.

Ayrıca caminin ihtiyaç duyduğu birtakım tamiratlar da yine Hazine-i Hassa tarafından karşılanmıştır. Caminin kubbesi ve sair mahalleri için 1893'te yapılan tamirata, 2307 kuruş ödenmiştir[60]. Bunun dışında caminin bitişindeki oda[61] da tamir edilmiş ve tamir masrafı olarak 1730,5 kuruş ödenmiştir[62].

Nakşıfelek Usta'nın Ailesi:

Nakşıfelek Usta'nın ailesi hakkındaki bilgilerimiz de mahduttur. Babası, sarayda görev yaptığını tahmin ettiğimiz Ahmed Ağa'dır. Tespit edebildiğimiz tek kardeşi Hafız Abdüllatif Efendi'dir. Abdüllatif Efendi, 1847'de İstanbul'da doğmuş, Enderun Mektebi'nden mezun olmuş, bir müddet Darülfünun-ı Osmanî'de eğitim görmüştür. Abdüllatif Efendi, 1859'da Enderun-ı Hümayun hademesi olmuş, Şehzade ve Beşiktaş Rüşdiyeleri'nde ve Enderun Mektebi'nde riyaziye ve coğrafya muallimliklerinde bulunmuştur.1880'de Mekatib-i Rüşdiye müfettişi, 1885'de Mekatib-i Rüşdiye müdürü, 1887'de Mekatib-i İbtidaiye müdürü, 1892'de aynı zamanda Darülmuallimat'ta hendese muallimi olmuştur. Abdüllatif Efendi, 1894'te adli bir soruşturma geçirmiştir. Mekatib-i Adliye'den mezun talebelere memuriyet bulmak vaadi ile Maarif Nezareti kavas ve hademesinden bazı kişilerle beraber rüşvet aldıkları suçlaması ile karşı karşıya kalmış, İstanbul Bidayet Mahkemesi tarafından yapılan soruşturma sonucu suçsuz bulunmuştur[63]. 9 Mart 1899'da, Maarif Meclisi'ne aza olmuştur[64]. 1900 senesinde Yanya ve İşkodra Vilayetleri Maarif müfettişliğine tayin edilmiş, 1908'de ise kadro harici kalmıştır[65]. Hafız Abdüllatif Efendi'nin *Habname-i Latif*[66](İstanbul 1878), *Rehber-i Makayis*[67] (İstanbul 1882) adlı eserlerinin yanısıra, ders kitabı olarak okutturulan *Zübdetü'l-coğrafya* (İstanbul 1872) ve *Zübdetü'l-hendese* (5 baskı, İstanbul tarihsiz, 1891, 1892, 1895, 1906) adlı kitapları da vardır[68]. Abdüllatif Efendi'nin geniş bir ailesinin olduğu, oğlu Mehmed İhsan'ı 1896'da Mekteb-i Sultanî'ye meccanen kaydettirmek için yazdığı arzuhalden anlaşılmaktadır[69]. Mehmed İhsan, Mekteb-i Sultanî'den 1899'da mezun olmuştur[70]. Tespit edebildiğimiz diğer oğlu Mehmed Emin Bey, 1869'da İstanbul'da doğmuş, tahsilini, sıbyan mektebi, Fatih Askeri Rüşdiyesi ve Lisan Mektebi'nde yapmıştır. 1888'de Hesab-ı Atika masraf şubesine girmiş, 1897'de varidat şubesine, 1901'de de Sicill-i Ahval Kalemi'ne nakledilmiştir (1907'de hâlen bu görevdedir)[71].

Sonuç

Sultan II. Abdülhamid'in Hazinedar Ustası Nakşıfelek Usta, 1883-1885 senelerinde, Üsküdar Nuhkuyusu'nda bir cami yaptırmış ve 1886'da vefat ederek bu caminin haziresine gömülmüştür. Bu cami, bugün yanlışlıkla Cevri Usta Camii olarak adlandırılmaktadır. Arşiv kaynaklarında Hazinedar Usta Camii olarak zikredilen bu cami, Üsküdar'da vakfı olan II. Mahmud'un Hazinedar Ustası Cevri Usta'ya izafe edilmiştir. II. Abdülhamid,

vefatından sonra Hazinedar ustasına vefasını göstermiş ve vakfiyesinin bile bulunmadığı bu caminin görevlilerine maaş, senelik ihtiyaçlarına tahsisat tayin etmiş, tamirat ve bakımını da karşılamıştır. Geçmişte Sultan'ın bu örnek vefasının aksine, bugün ne mezarının ne de bina ettiği camide isminin bulunmaması, Nakşıfelek Usta'ya karşı vefasızlığımızı göstermektedir.

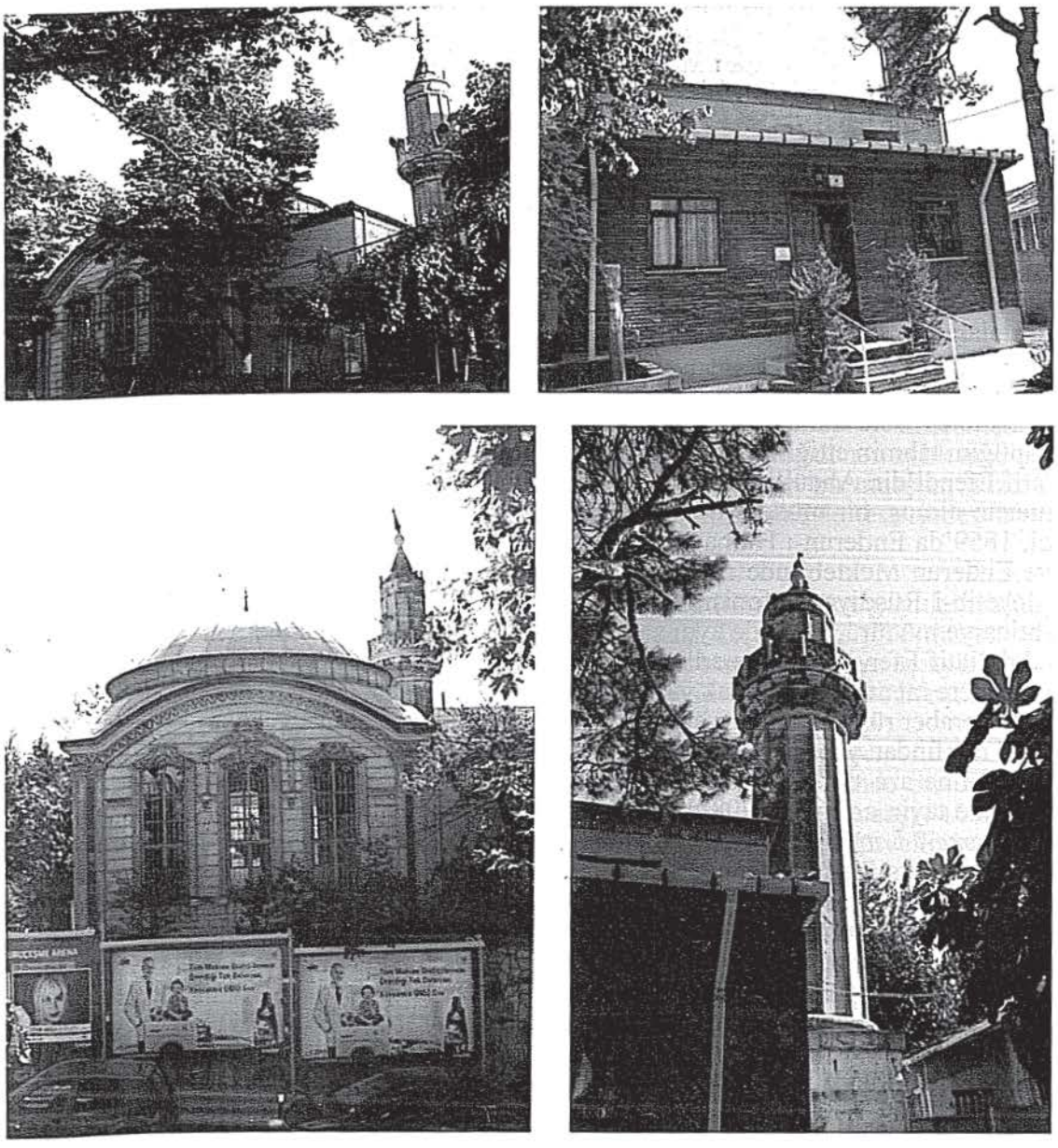

Üsküdar Nuhkuyusu Nakşıfelek Usta Camii'nden değişik görünüşler, Ekim 2012

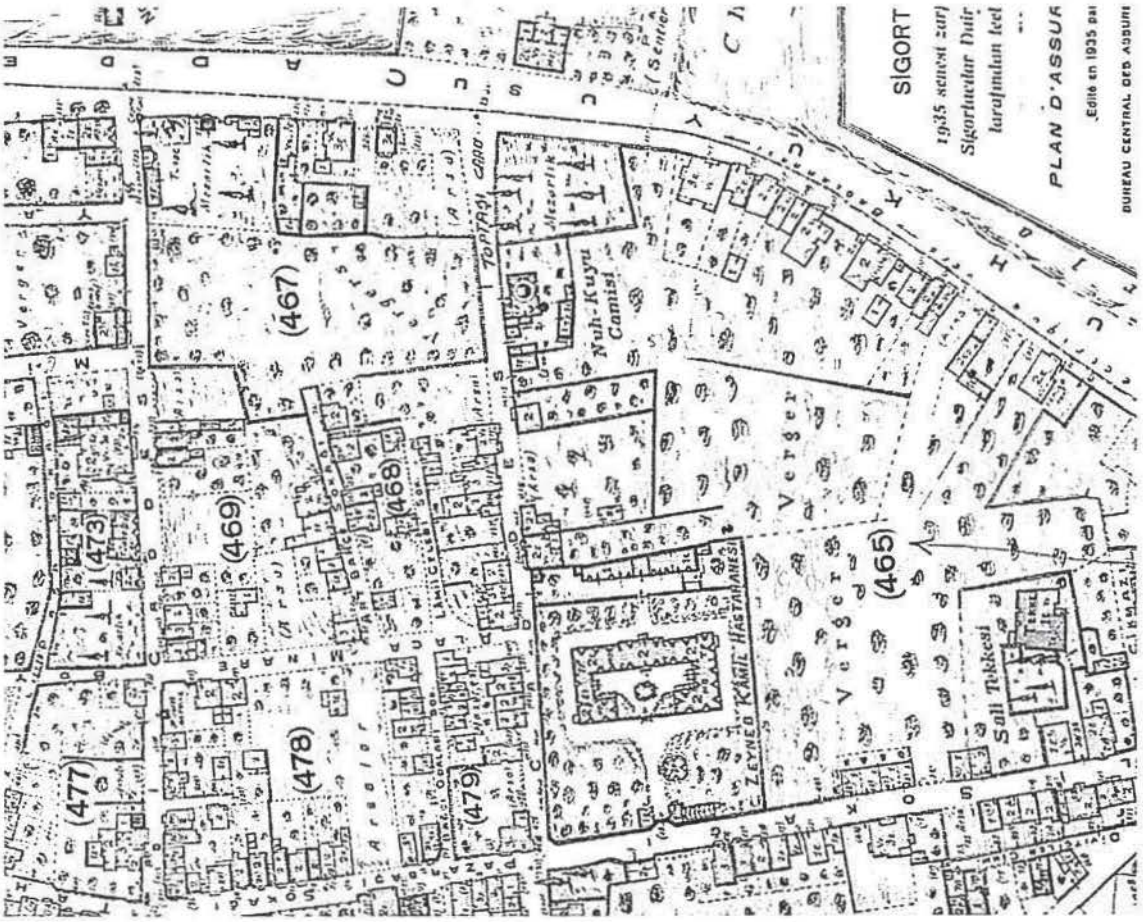

Nuhkuyusu Camii olarak da bilinen Nakşıfelek Usta Camii'nin 1935 Pervititch haritalarındaki görünümü

Nakşıfelek Usta'ya ait mühür, BOA, Y.PRK.M., 2-2

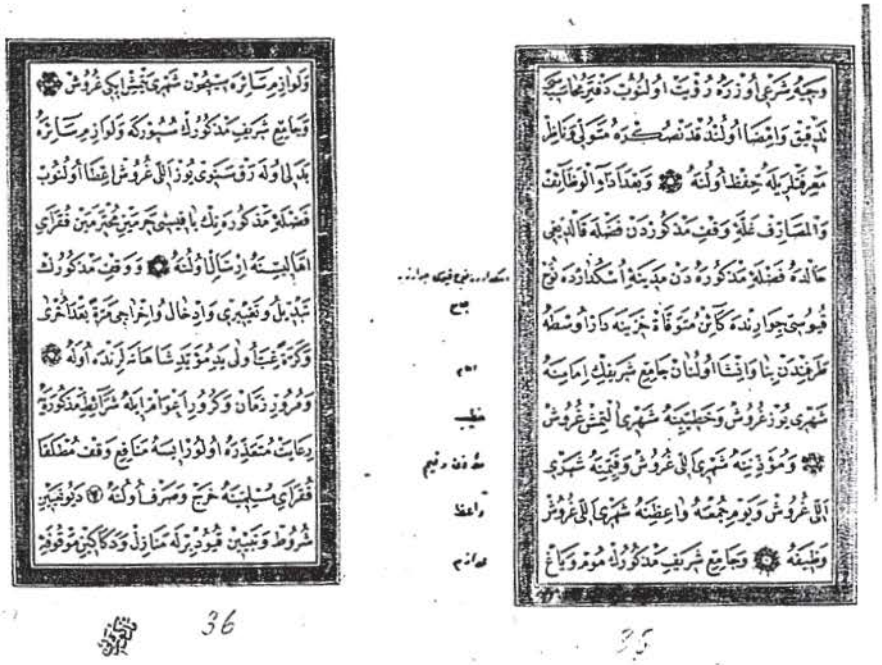

Sultan II. Abdülhamid Vakfiyesi'nden Nakşıfelek Usta Camii'ne ait sayfalar, VGMA, 1420, s. 35-36.

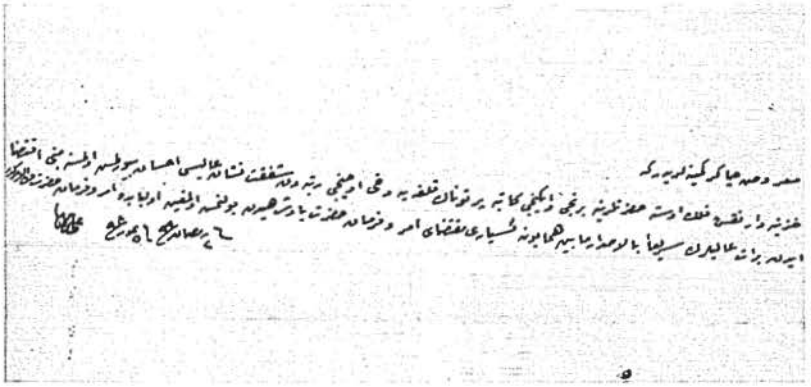

Nakşıfelek Usta Camii'nin yerini tam olarak tarif eden keşf-i evvel defterinin son sayfası, BOA, Y.PRK.EV. 1-37.

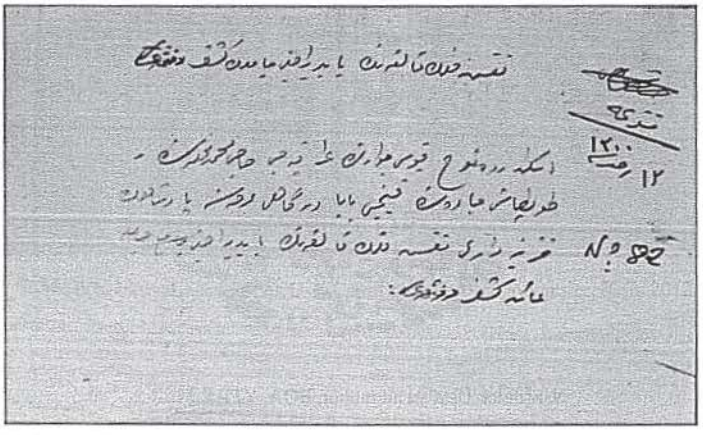

Sultan II. Abdülhamid'in Hazinedar Ustası Nakşıfelek Usta'ya birinci rütbe Şefkat Nişanı'nın verilmesine dair 18 Temmuz 1882 tarihli belge, BOA, İ.DH. 859-68819.

Dipnotlar

[1] *Kadıköy Hayrat Sicil Defteri*, tarihsiz, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Yazmalar Blm. no: 725, s. 124.
[2] Orhan M. Çolak, "Sultan II. Mahmud'un Hazinedar Ustası Cevri Kalfa ve Vakıfları", *Hidayet Yavuz Nuhoğlu Armağanı*, İshak Keskin, Muhammet Hanefi Kutluoğlu, Sabriye Serap Kurbanoğlu (yay. haz.), Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 117-153.
[3] Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 2. baskı, Selis Kitaplar, İstanbul 2008, s. 86.
[4] T. Cengiz Göncü, *Harem ve Cariyelik*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul 2011, s. 144.
[5] Hafız Abdüllatif Efendi'nin Enderun-ı Hümayun'da eğitim alması ve ilk görevinin Enderun-ı Hümayun hademeliği olmasından hareketle babaları Ahmed Efendi'nin sarayda görevli olması kuvvetle muhtemeldir, BOA, DH.SAID, 76-197.
[6] TSMA, D. 6919; 20 Rebiülahir 1265 (16 Mart 1849) tarihli bir belgede, Hazinedar Cemal Usta'nın vefat ettiğinden elindeki eşhamın Hazineye alınması istenmektedir. Bu belgeden hareketle bu tarihlerde Cemal Usta hazinedar ustadır diyebiliriz, BOA, A.MKT.MHM. 11-76.
[7] TSMA, D. 7914.
[8] Göncü, s. 166-167.
[9] BOA, Y.EE. 85-52.
[10] TSMA, D. 7990.
[11] TSMA, D. 6911.
[12] BOA, İ.DH. 830-66811.
[13] BOA, İ.DH. 859-68819.
[14] İkinci Hazinedar olan Simber Kalfa, Nakşıfelek Usta'nın vefatından sonra 19 Mayıs 1887 tarihli irade ile saraydan çerağ edilmiş ve Medine-i Münevvere'de ikameti emredilmiştir, BOA, HH.784, Y.PRK.ML, 7-13. 1913 tarihli maaşının kesilmemesi ile ilgili bir belge, Simber Kalfa'nın uzun süre Medine'de yaşadığını göstermektedir, BOA, BEO 4212-315828.
[15] BOA, Y.PRK.HH. 39-49; 12-16, v. 2.
[16] BOA, Y.PRK.HH. 13-27.
[17] *Tarik*, 2 Ramazan 1302, 16 Haziran 1885, sayı: 443, sayfa: 1.
[18] *Saadet*, 7 Rebiülahir 1304, 2 Ocak 1887, sayı: 604, sayfa: 1.; Nakşıfelek Usta'nın vefat haberi o dönemde çıkmış *Tarik*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Mizan* ve *Teavün-i Aklam* gazetelerinde aranmış fakat sadece *Saadet* gazetesinde bulunabilmiştir. İçlerinden *Tarik* gazetesi Valide Sultan'ın köşkünde yapılan mevlid törenine değinmiş fakat Nakşıfelek Usta'nın vefat haberinden bahsetmemiştir, *Tarik*, 5 Rebiülahir 1304, 1 Ocak 1887, sayı: 991, sayfa: 1.
[19] BOA, Y.PRK.NMH. 3-74.
[20] Şemsicemal Usta, Pertevniyal Valide Sultan'ın hazinedar ustalığını yapmış, Nakşıfelek Usta'nın ölümü ile hazinedar usta olmuştur. 19 yıl Sultan II. Abdülhamid'in hazinedar ustalığını yapmış ve 7 Kasım 1906'da vefat ederek Yavedud Türbesi civarına defnedilmiştir. Mezarı 1957'de Eyüp'te Otakçılar Mezarlığı'na nakledilmiştir. Yavedud Türbesi yanında çeşmesi vardır. Osmanoğlu, s. 113; BOA, İ.HUS. 147/1324/N-13; *İkdam*, 7 Kasım 1906, sayı: 4466, sayfa: 1; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan Tarihi*, Eyüpsultan Belediyesi, İstanbul 1996, sayf vakfetmişti, İsmail Kurt, *Para Vakıfları*, İSAV, İstanbul 1996, s. 217. Şemsicemal Usta 22 Mart 1898'de Erenköy'deki bostanlarını Eyüp'teki Yâvedud Türbesi ile Bâlâ Dergâhı'na vakfetmişti, BOA, Y.MTV. 174-173.
[21] Nakşıfelek Usta'nın vefatı ile hazinedar kadrosundan çıkarılanlar şunlardır: 2. Hazinedar Simber, 5. Hazinedar Cihanfer, 6. Hazinedar Naciye, 7. Hazinedar Nuristan , 8. Hazinedar Zührekâr, 9. Hazinedar Ebru, 10. Hazinedar Namaver, 11. Hazinedar Sırrımelek, 13. Hazinedar Cansitan, 14. Hazinedar Eftalya, 16. Hazinedar Kevser, 17. Hazinedar Mestan, 18. Hazinedar Simperver, 19. Hazinedar Mihristan, 20. Hazinedar Emsalinur, 21. Hazinedar Şayeste, 23. Hazinedar Fasiha, 24. Hazinedar Şayeste, 26. Hazinedar Dürrüyekta, 27. Hazinedar Sitaristan, 28. Hazinedar Tarzıdilber. Ayrıca Pesale, Nazımestan, Felek, Hubser, Eldiven?, Puceste, Destezar ve Pesale Kalfalar da görevlerini bırakmışlardır. Eski hazinedaran kadrosundan görevlerine devam edenler ise: 3. Hazinedar Verdinaz, 4. Hazinedar Guycenan, 12. Hazinedar Mihrimend, 15. Hazinedar Zülfet, 22. Hazinedar Verditer, 25. Hazinedar Peyveste ve Felanter, İrfanıdil, Neşeyab, Firinyab?, Nikru, Safinaz ve Dürdane Kalfalar'dır, BOA, HH. 784, Y.PRK.HH. 18-57.
[22] BOA, EV., 22210. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yaptığımız araştırmalarda vakfın, idare mahkemesinin 24.4.1939 gün ve 428 sayılı kararı ile mazbut vakıflar arasına alındığı kaydına ulaşılmıştır, VGMA, 142-184.
[23] BOA, Y.PRK.EV. 1-37.
[24] Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, c. 1, Üsküdar Belediyesi, İstanbul 2001, s. 296-298.
[25] Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hankahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *Vakıflar Dergisi*, 13 (1981), 589.
[26] Haskan, c.1, s. 407.
[27] Esin Demirel İşli, *İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu*, YTÜ yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1998, s. 86.
[28] Jacques Pervititch, *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, Axa Oyak, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2000, s. 251.
[29] Üsküdar'daki Kıncı Baba Tekkesi'nden başka Öküz Limanı Tekkesi, Kazlıçeşme'de Mehmed Baba Tekkesi, Karaağaç Tekkesi, Sütlüce'de Bademli Tekkesi, Eyüp'te Karyağdı Baba Tekkesi, Rumelihisarı'nda Şehitlik Tekkesi, Çamlıca'da Tahir Baba Tekkesi ve Merdivenköy Tekkesi olmak üzere toplam 9 Bektaşi tekkesi de yıktırılmıştır, Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, Süleyman Efendi Matbaası, İstanbul 1293, s. 211; *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, c. 1, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 111; Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhât*, Mehmet Ali Beyhan (haz.), Kitabevi Yay., İstanbul 2001, s. XXXIV-XXXV.; Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1994, s. 73.
[30] 1 zira murabba=0.574 m² olduğundan yaklaşık 600 m²dir.
[31] BOA, MAD. 9766, s. 443.
[32] Bazı eserlerde Kancı Salih şeklinde geçmektedir, Şirvanlı Fatih Efendi, s. XXXIV; Mutlu, s. 72.
[33] Kıncı Baba'nın hikâyesi romana da konu olmuştur. Yılmaz Soyyer'in *Çerağlar Uyanırken* adlı romanında, Kıncı Baba'nın idamından sonra oğlu medrese eğitimi alan Hasan'ın Bektaşilik'le tanışması ve kendini fikrî bir sorgulamaya sokması anlatılmaktadır, A. Yılmaz Soyyer, *Çerağlar Uyanırken*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.
[34] Esad Efendi, s. 207-210; *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, c. 1, s. 110-111, Şirvanlı Fatih Efendi, s. XXXV.
[35] Bu idam edilenler dışında toplam 46 Bektaşi de bilhassa ilim tedrisatının canlı ve medreselerin faal olduğu yerlere sürülmüştür. Bu sürgünler şunlardır: Üsküdar Öküz Limanı Tekkesi'nde Seyyid Ahmed Baba, Derviş Ali, Derviş İbrahim, Derviş Süleyman, Yedikule dışında Kazlıçeşme'de Mehmed Baba Tekkesi'nde Hüseyin Baba, Hasan Baba, Derviş Emin Hadime'e, Rumelihisarı'nda Şehidlik Tekkesi'nde Seyyid Mahmud Baba, kardeşi Seyyid Ali Baba, Derviş Ali Baba, Derviş Hasan, Seyid Hafız Mehmed Salih, Derviş Hüseyin, misafir Demirhan Baba, Abdal Derviş Ali Kayseri'ye, Karaağaç Tekkesi'nde Vekil İbrahim Baba, Hacı Yahya Baba, Derviş Yusuf, Aşçı Derviş İsmail, Kahveci Derviş İsmail, Nakib Derviş Hüseyin, Bahçevan Derviş Hüseyin Birgi'ye, Karaağaç Tekkesi'nde Derviş Yusuf, Derviş Ali, Derviş Hacı Talib, misafir Hacı Süleyman, misafir Derviş Hacı Hasan, misafir Derviş Mehdi, misafir Derviş Mehmed Ali Amasya'ya, Karaağaç Tekkesi'nde misafir Derviş Mustafa, Antepli Derviş Mustafa, Sütlüce'de Bademli Tekkesi'nde Seyyid Derviş Mustafa, Eyüp'de Karyağdı Baba Tekkesi'nde Seyyid Mustafa Baba, Derviş Ahmed, Derviş Abbas Baba, Derviş Hüseyin Baba Güzelhisar'a, Çamlıca'da Tahir Baba Tekkesi'nde Seyyid el-Hac Mehmed Baba, Seyyid Derviş İbrahim, Abdal Musa, misafir Derviş Ali,

Merdivenköy Tekkesi'nde Şeyh Mehmed Baba, Derviş Hüseyin, Üsküdar'da Kasımağa Mahallesi'nde Mürüvvet Baba Tekkesi'nde Derviş Mustafa Tire'ye, Üsküdar Kapıağası Mahallesi ahalisinden Derviş Hasan ve Çavuşderesi Mahallesi ahalisinden Halil Köstence'ye, Üsküdar ahalisinden Bağcı Mustafa ise Sivas'a nefyedilmiştir, BOA, Cevdet Zaptiye, 2282.

[35] Bu arzuhalde Selime Halise Hanım ailesinden de bahsetmiştir; babası Sultan II. Mahmud'un kurduğu Nizam-ı Cedid ordusunda Dördüncü Taburun Dördüncü Yüzbaşısı Dibcikli Pehlivanzade Mehmed Ağa olup, Kavalalı İbrahim Paşa ile yapılan savaşta cephaneliğin patlaması ile pek çok kişi ile beraber şehit düşmüştür. Annesi Cemile Hanım ise Moralı Petroya Bey sülalesinden olup, yine Sultan II. Mahmud zamanındaki Mora hadiseleri esnasında Osmanlı Devleti'ne iltica etmiştir, BOA, BEO, 123-9192.

[37] BOA, BEO, 123-9192.

[38] BOA, Y.PRK.EV. 1-37.

[39] BOA, Y.PRK.HH. 15-28.

[40] *Hazine-i Hassa Tarafından Takdim Kılınan Hayrat ve Müberrat Defteri*, İ.Ü. T. 9092/b, R. 1318 (1902), 75 sayfa.

[41] Bizim ulaşabildiğimiz Nakşıfelek Usta'nın mührünü taşıyan tek vesika budur. Mühürde *Nakşıfelek* yazmaktadır, BOA, Y.PRK.M., 2-2

[42] Tarkan Okçuoğlu, "Cevri Usta Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, s. 423-424.

[43] Mehmed Raif, *Mirat-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 133-136.

[44] Mehmed Raif'in işaret ettiği gibi kitabe, Hacı Dede Tekkesi'ne ait olsa bile bu Feyzi ismi muallâkta kalmaktadır. Çünkü Hacı Dede Tekkesi ya da daha çok bilinen adı ile Alacaminare Tekkesi şeyhleri arasında Feyzi isimli biri bulunmamaktadır. Tabibzade Mehmed Şükrü, Alacaminare Tekkesi'nin şeyhlerini şu şekilde saymaktadır: 1. Eş-Şeyh el-Hac Hüseyin Dede en-Nakşıbendî. Fevt: (sene) 1173, 2. Eş-Şeyh Mehmed Fahri Efendi en-Nakşıbendî. Rıhlet: sene 1192, 3. Eş-Şeyh Mehmed Sâdık Efendi el-Erzincanî. Rıhlet: sene 1209, 4. Eş-Şeyh el-Hâc İbrahim Celâli Efendi. Halife-i Şeyh Mehmed Sâdık Efendi. Rıhlet: sene 1243, 5. Eş-Şeyh Ali Rıza Efendi ibn Şeyh el-Hâc İbrahim Efendi. Fevt (sene) 1279, eş-Şeyh Abdülfettah Efendi el-Bağdadî. Halife-i Hazret-i Mevlânâ Hâlid. Rıhlet: sene 1281, 7. Eş-Şeyh el-Hâc İbrahim Şerif Efendi-i Tırnovavî. Fevt: sene 1296, 8. Eş-Şeyh İsmail Efendi ibn Şeyh İbrahim Şerif, Tabibzade Mehmed Şükrü, *İstanbul Hankahları Meşayihi*, Metin ve Tıpkıbasım, Turgut Kut (Haz.), Harvard (ABD) 1995, s. 28.

[45] BOA, Y.MTV., 73-87.

[46] Bu binalar, Beşiktaş'ta Köprübaşı Caddesi'nden (bugün Beşiktaş Caddesi) Ihlamur'a ve Maçka'ya giden Ihlamur (bugün Şair Nedim Caddesi) ve Aziziye (bugün Süleyman Seba Caddesi) Caddeleri'nin her iki tarafında idi. Ayrıca bunların yerleri, vakfiyeye ek olarak verilen bir haritada gösteriliyordu. Harita tarafımızdan görülememiş olmakla birlikte bu binalar, 1875'te Sultan Aziz tarafından yaptırılmaya başlanıp onun hal'i ile yarım kalan, Sultan II. Abdülhamid tarafından tamamlanan ve bugün Akaretler olarak bilinen yapılardır.

[47] VGMA., Defter 1420 (Kasa 181), s.: 35-36,1420/1 (Kasa 183), s.: 33-34. Bu defterlerin her iki nüshası da aynıdır, fakat sayfa sayıları farklıdır. Defter 1420'nin yanındaki "nezd-i hümayun-ı hazret-i hilafet-penahide tevkif buyrulacak nüsha" kaydından bu nüshanın Padişah için hazırlandığı anlaşılıyor. Bu defterin sonundaki kayıttan, Beşiktaş Kaptan İbrahim Ağa Mahallesi, Dolmabahçe Caddesi 11/1 kapı numaralı, üstünde salonu bulunan kargir bir mağazanın da vakıf adına satın alındığını anlıyoruz. Vakfın gelir kaynakları da bir taraftan arttırılmıştır. Bu sebeple 1891'de Üsküdar Nuhkuyusu'nda padişah emlakinden olan bir kahve dükkânının da vakfa ilhakı yoluna gidilmiştir, BOA, Y.PRK.HH., 24-46.

Sultan II. Abdülhamid Vakfiyesi'nin latin harfleriyle transkripsiyonu T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşiv Blm. numara 5367'dedir. Bu yazı 7.11.1977 tarihli olup, sayfa 6'da Hazinedar Usta Camii'ne işaret edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in, Elmadağ'dan Ankara'ya su getirilmesi için düzenlettirdiği 17 Nisan 1898 tarihli bir vakfiyesi daha vardır, VGMA., 594-25.

[48] BOA, Y.PRK.HH., 20-56.

[49] BOA, Y.PRK.HH., 21-29.

[50] BOA, Y.PRK.HH., 22-28.

[51] BOA, Y.PRK.EV., 1-91.

[52] *Hayrat ve Müberrat Defteri*, s. 30.

[53] *Hayrat ve Müberrat Defteri*, s. 68.

[54] *Hayrat ve Müberrat Defteri*, s. 71.

[55] *Hayrat ve Müberrat Defteri*, s. 75.

[56] BOA, Y.PRK.HH., 36-59.

[57] BOA, Y.PRK.HH., 22-46.

[58] BOA, Y.PRK.HH., 23-43.

[59] BOA, Y.PRK.HH., 25-35.

[60] BOA, Y.MTV., 73-87, *Hayrat ve Müberrat Defteri*, s. 15.

[61] Buradan son cemaat mahalli mi kastediliyor, yoksa imam ve müezzin odaları mı anlaşılamadı.

[62] *Hayrat ve Müberrat Defteri*, s. 29.

[63] BOA, İ.TAL., 1311-Ş-54.

[64] BOA, İ.MF., 1316-L-26.

[65] BOA, DH.SAID, 76-197.

[66] M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, İstanbul 1973, c. 2, s. 477.

[67] Özege, c. 4, s. 1445.

[68] BOA, DH.SAID, 76-197; *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu Arap Harfli Türkçe Eserler*, c. 1, bl. 1, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı, Ankara 1990, s. 83-84; *Zübdetü'l-Coğrafya* için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, c. 1, IRCICA Yay., İstanbul 2000, s. 215-217; Özege, c. 5, s. 2132; *Zübdetü'l-Hendese* için bkz.: Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, c. 2, IRCICA Yay., İstanbul 1999, s. 375-376; Özege, c. 5, s. 2133.

[69] BOA, MF.MKT., 334-4.

[70] *Mekteb-i Sultani*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1918, s. 116; Tahsin Berküren, *Galatasaray Lisesi Mezunları 1871-2006*, c. 1, İstanbul 2007, s. 29.

[71] BOA, DH.SAID, 64-493.